

Píše Lucie Merhautová

(E*forum, 27. 04. 2015)

René Maria Rilke a Jaroslav Vrchlický

V otázce vazeb Rainera Marii Rilka k tzv. lumírovské generaci českých spisovatelů bývá nejvíce a oprávněně akcentován básníkův osobní i umělecký vztah k Juliu Zeyerovi, zprostředkovaný Valerií Davidovou z Rhonfeldu. Dosud byly známy dva texty týkající se Jaroslava Vrchlického – báseň *Jar. Vrchlický* publikovaná ve sbírce *Obětiny lárům* (*Larenopfer*, vyšla na konci roku 1895 s vročením 1896) a dopis z 29. ledna 1896. Existuje však i třetí, v Rilkových sebraných spisech nevydaný a sekundární literaturou dosud pravděpodobně nereflektovaný text – sonet vepsaný do exempláře *Obětiny lárům*, který Rilke zaslal Vrchlickému spolu s dopisem. Rilke na rozdíl od Zeyera Vrchlického osobně neznal, v dopise ho žádá, aby se mu mohl přijít představit, vyplývá z něj také, že reagoval na Vrchlického předchozí hodnocení *Obětiny lárům* (tomu by odpovídaly i dva exempláře ve Vrchlického knihovně, přičemž jen jeden je s dedikací). Dopis i nově nalezený sonet mohou poodhalit více o postoji mladého německého básníka k tehdy nejznámějšímu básníku českému.

Dosavadní výklady vztahu obou autorů se soustředily hlavně na otázku, zda Vrchlického kniha, jejíž četba lyrického mluvčího v básni *Jar. Vrchlický* naplňuje požitkem, je překladem do němčiny či originálem. Na Rilkovu znalost češtiny panují různé názory. Sám Rilke psal německé básnířce, nadšené sympatizantce s českou kulturou a překladatelce Zeyerovy epiky Ottilii Malybrokové-Stielerové o „značně nedostatečné znalosti řeči“, kvůli níž nemůže dobře porozumět „krásám smyslu a formy“ (cit. podle J. Patejdlová-Janíčková, Znali se Rilke se Zeyerem osobně?, Sb. Nár. musea v Praze, Řada C – Lit. historie, sv. 8, 1963, č. 2, s. 88 a 92). Lze tedy předpokládat, že i Vrchlického četl v překladu.

Dedikační báseň je určitý žánr, stylizace mluvčího jako učně a Vrchlického jako mistra není překvapivá ani přehnaná, nesvědčí jen o snaze seznámit se s prominentní osobností – v devadesátých letech 19. století němečtí básníci (nejen) z Prahy Vrchlického svorně obdivovali a považovali ho za největšího pražského básníka bez ohledu na užívaný jazyk. Vykládali a přivlastňovali si ho různě, i protikladně, někteří židovští autoři jej pro dramatickou báseň *Bar-Kochba* (1897, něm. 1899) považovali dokonce za spojence. Význam pro Rilka neměla ani jistá rivalita mezi Zeyerem a Vrchlickým. Pokud v básni *An Julius Zeyer z Obětiny lárům* předpovídá docenění Zeyerova díla, jehož vstupu do světové literatury mohly podle něj napomoci i překlady Malybrokové-Stielerové, nenarušovalo to respekt k dílu Vrchlického. Přirovnání ke Goethovi („že národ tě co Goetha musí ctíti“) míří dvojím směrem – jednak

k Vrchlického překladům obou dílů *Fausta* do češtiny z roku 1891, jednak k dobové interpretaci Vrchlického jako českého Goetha.

Tradovaným názorem je, že Rilke znal Vrchlického z překladů Friedricha Adlera z roku 1894 nebo z toporných pokusů Edmunda Grüna vydaných mimo jiné i v roce 1894 v pražském nakladatelství Dominicus, stejně jako *Obětiny lárům*. Rilke však mohl čerpat i z obsáhlého komentovaného výboru *Neuere Poesie aus Böhmen. Anthologie aus den Werken Jaroslav Vrchlický*, který vydal v roce 1893 ve Vídni významný lékař, univerzitní profesor a dvorní rada Eduard Albert. V této antologii byly mimo jiné přetištěny tři desítky překladů Adlerových, zdařilá přebásnění Luisy Breiské (vídeňské příbuzné Arthura Breiského) nebo Bronislava Welleka (otce René Welleka). Liberální část německé kritiky na základě tohoto výboru a Albertovy interpretace šířila obraz Vrchlického jako univerzálního básníka, českého klasika, dovršitele českého literárního vývoje 19. století. Rilke v dopise Vrchlickému tak jistě nezmiňuje Albertovu „chvalu“ náhodou, na celou Albertovu řadu *Poesie aus Böhmen* (4 sv. 1893–1895) jej navíc upozornily i překlady Malybrokové-Stielerové, z nichž zejména přebásnění *Zpěvu o pomstě za Igora* bylo nejen Zeyerem pokládáno za umělecky zdařilé.

Rilkova stylizace vděčného učedníka se zcela míjela s postoji představitelů české literární moderny k Vrchlickému. Pozitivní ohlas překladů Vrchlického díla do němčiny včetně německých modernistických časopisů, jeho začleňování do literatury německé a světové, měly zpětný vliv na další polemické konfrontace na českém literárním poli. Ve stejném roce, kdy Rilke věnoval Vrchlickému *Obětiny lárům*, odmítl srovnání s Goethem F. X. Šalda ve vypjaté recenzi sbírky *Písně Poutníka* podepsané pseudonymem Ptáčník: „Goethe právě svědčí celým životem a dílem proti Vrchlickému: on ukazuje, jak *tuhé sebekázně myšlenkové je třeba tomu, kdo chce býtí universálním*. [...] *V tom, jak pan Vrchlický a jeho ctitelé pojímají universálnost, je hrubý barbarský materialismus* [...] V celé práci p. Vrchlického vidíte ten směšný dětinský názor: jen hromadit, jen kupit na jednu hromadu. Jen hromada ať roste“ (Literární listy 16. 9. 1896, cit. podle Kritické projevy 3. 1896–1897, ed. K. Dvořák, Praha 1950, s. 95–96). Šaldova kritika měla dalekosáhlé důsledky, byla přímo protikladná Albertovu úsilí o prokázání vysokého stupně české literatury a potažmo kultury před německým publikem. Vrchlického eklekticismus odmítala nejen jako estetický, nýbrž hlavně morální problém („duševní bezzásadnost“, tamtéž, s. 103), který se dotýká celé české společnosti.

Ve fundamentálním sporu s Vrchlickým nešlo českým modernistům jen o prosazení nové estetiky, zbavovali se v něm možných opor tradice a obnažovali českou krizi, jak to činil i Masaryk. Tyto okolnosti němečtí básníci z Čech a Moravy nechápali a „nespravedlivé“ české kritice nerozuměli. Někteří jako Adolph Donath nebo Oskar Wiener ji dokonce kritizovali v německých časopisech, ačkoliv jinak s českou modernou, hlavně s Moderní revuí spolupracovali, stejně jako Rilke, který tento časopis pravděpodobně sledoval ještě v Praze, a v říjnu 1896 zaslal Arnoštu Procházce k recenzi *Obětiny lárům* spolu s dvěma básněmi, v lednu 1897 jej zval na benefiční večer věnovaný Liliencronovi. Mladý Rilke toužil překlenout rozpory mezi

staršími německými básníky reprezentovanými Concordií a nejmladšími autory (srov. studii Julie Hadwigerové in *Prager deutsche, deutschböhmisches und deutschmährische Literatur*, ed. Ingeborg Fiala-Fürst, Olomouc 2014). Jako jednotnou chtěl vidět i českou literaturu, navíc úzce propojenou s lidem a vyrůstající z poezie lidové (spojení, které právě u Vrchlického problematizovali již jeho vrstevníci a vrstevnice, například Eliška Krásnohorská). Z jeho hlediska nebyl rozpor mezi tím, že pro novou berlínskou revui *Monatsschrift für neue Litteratur und Kunst* žádal Malybrokovou-Stielerovou o překlady z „moderní české literatury“, do níž řadil J. Zeyera, Sv. Čecha nebo A. Heyduka (srov. Patejdlová-Janíčková, s. 94), či přímo Svatopluka Čecha (srov. Rilkův dopis Čechovi z 15. 3. 1896 in *Briefe zur Politik*, ed. Joachim W. Storck, 1992, s. 12) a zároveň zprostředkoval studii Arnošta Procházky o české literární moderně. Rozpor to však byl z perspektivy momentálního vyhraňování českého literárního pole.

Rilke jako by byl na začátku roku 1896 na rozmezí, umění chápal, jak píše Vrchlickému a ve shodě s ním, jako idealistickou sféru nadřazenou národnostním politickým bojům, v níž je možné německo-české literární sblížení. Zároveň českému básníkovi zaslal první sešit svých *Wegwarten* (Čekanek) věnovaných „lidu“. Sociální otázka, typická pro modernu českou i německou, u něj vůbec otevírala zájem o Čechy a jejich literaturu, pro Vrchlického však do umění nepatřila. Hudební metaforika, přirovnání poezie k tichému akordu či zurčení skrytého pramene, již ukazuje k symbolismu. Vůle k německo-české interakci se u René M. Rilka zdá rozhodná a i v tomto ohledu ukázal možnou cestu z vlastní omezené pražsko-německé literární situace svým obdivovatelům a následníkům (Paulu Leppinovi, Oskaru Wienerovi, Ottokaru Winickému, Camillu Hoffmannovi ad.), kteří v překonávání více méně tradičních německých stereotypů v pohledu na českou kulturu postoupili dále než on.